

Jászay Tamás

Észak-fok, titok, idegenség

WILLIAM SHAKESPEARE: OTHELLO

Othello másságát itt nem fekete bőre, háborús dicsősége vagy az irigyek szemében túl gyors politikai karrierje jelzi. Ezek Eimuntas Nekrošius színpadán mind lényegtelen mellékkörülmények csupán. Az igaz ugyan, hogy a szövegzanzában előfordulnak utalások a mindig veszélyes egzotikum említett jegyére, de azok itt és most mégsem érdekesek. Elég csak tüzetesebben megfigyelni Othellót és közvetlen környezetét, rögtön világos a köztük feszülő feldolgozhatatlan, a férfit végtelen magányba záró ellentét.

Othello tagbaszakadt, kopaszra borotvált fejű, ősz szakállú férfi. Vladas Bagdonas szuggesztív alakításá-

ban rejtve marad a rettegett mór, a fekete sátán, a hatalmas hadúr. Mássága éppen az említett, hétköznapiak tetsző tulajdonságaiban rejlik: udvartartásának legidősebb tagja is évtizedekkel fiatalabb, és részben ebből következően léhábbr nála. Othellójának nincs és nem is lehet közös nyelve ezekkel az emberekkel. Az egész előadás alatt kétségbeesetten kapaszkodik kardjába, hatalmának egyetlen látványos, de rendeltetészerűen sosem használt attribútumába. Környezetét a perc örömei izgatják, a folyton elkomoruló férfi azonban képtelen részt venni a vidám kacagásban.

A gyermeki nevetésben önfeledten feloldódó, játékosan fogócskázó Cassiót és Desdemonát holtápadtan nézi. A csintalan gyerekek észre sem veszik a mellettük álló zord öregembert. Ebben az alapállásban Othelloban alkatilag kódolt a tragédia: merev, magába forduló, töprengő, alattvalói visszfényében korszerűtlen alak, féltékenységének oka kiáltó mássága. Olyan, aki sokáig, a történelemben fantáziájával aktívan részt vevő néző számára túlságosan is sokáig csak figyel, szemlélődik – ahelyett hogy kérdezne. Aztán amikor már nincs tovább, akkor sem kérdez, hanem cselekszik. Visszavonhatatlanul.

A mór illetően ábrázolása mellett Jagónak persze nem kell eget-földet megmozgatnia ahhoz, hogy elültesse a féltékenység magvait Othello lelkében. Alighanem elég, ha a megfelelő időben van a megfelelő helyen, hogy szétköpködjön méreggel átitatott megjegyzéseit. Mintha véletlen lenne az is, hogy éppen Othello az áldozat. Jago számára éppen kapóra jön a büszke férfi dölyfös tehetetlensége. Miért ne tenné magát próbára: lássuk, romba tudja-e dönteni a nagyúr életét?

Mélyebb motivációt ennél az udvari bolond Jagónál bajosan találunk. Rolandas Kazlas Jagoja kedélyes vagy inkább kedélyeskedő, jópofa és izgága fickó, aki igencsak népszerű Othello alattvalói körében, amolyan főkolompos közöttük. Csak éppen a mór fejezi ki iránta megvetését lépten-nyomon. A nyurga Jago Othello széles vállaira állva próbál magasra törni s így saját elképzeléseit érvényesíteni, az erőteljes férfi azonban lenézően söpri le kabátjáról a cselszövő mocskos lábnyomait. (Jellemző, hogy Jago ezt látva csizmája talpát takarítja le akkurátusan bohóckodva.)

Rolandas Kazlas (Jago),
Viktoras Baublys és
Jonas Baublys (Fivérek)

Ott van tehát Jagóban egy jó adag sértettség és dac, azonban más is munkál

benne. Az előadás elején és végén kitartóan fürkészi a sötét nézőteret: először gyufát gyújtva kémleli az ismeretlen birodalmat, legvégül saját ujját gyúl lánggra, s annak fényénél próbálja magát kiismerni. Önként választott misszióját teljesítette, a halott Othello már nem érdekli, új kihívások után néz. Kíváncsiságát nem tudja palástolni, folyton leskelődik, figyel, kutat, virágcserepet változtat távcsővé és fényképezőgéppé, azokkal igyekszik kilesni mások titkait. Az empirista tudós heves tudásszomját vélem benne felfedezni, aki Othellót is rettentő kísérlete tárgyának tekinti. Ha hiba csúszik precíz számításaiba, gyorsan és kíméletlenül dönt (mint amikor a zárlatban az eseményekben csak félig vétlen Emília leleplezi férjét a mór előtt: Jago rezignáltan igyekszik csitítani a pletykás fehérsépet, végül habozás nélkül leszúrja. Nekrošius színpadán tiszta költészet beszéli el a barbár tettet: az Emília által maga elé tartott fehér kendőbe határozott mozdulattal hasít lyukat késével Jago).

Ahogy a többiek, úgy Desdemona is saját(os) világába zártan van egyedül. Eglė Špokaitė, a neves litván balett-táncosnő első drámai szerepe volt a 2001-es velencei bemutatón a mór felesége. Alakítása legalább olyan ihletett, mint annak idején a szintén más világból Nekrošius színházába csöppenő rock sztár Hamleté, Andrius Mamontovásé. Karcsú, törekenynek és sérülékenynek látszó, mégis rendkívüli erejű, makacs nő. Erős, hiszen a maga szelíd, már-már állatias konokságával folyton és kizárólag azt teszi, amihez kedve van.

Othello a velencei tanácsot egy személyben megjelenítő Brabantio (Povilas Budrys), Desdemona apja előtt térdelve számol be szerelmük születéséről, amikor a lány, mintegy az elbeszélést illusztrálандó, először tűnik fel a színen. Atyjával és a társadalommal szembeni kötelezettségeit hatalmas ajtó képében cipeli a hátán. A megfáradt Desdemonát előbb metszett üveg pohárból itatja vízzel Othello, majd saját fémkupájából kínálja. A lány apja, Brabantio dühödten löki el a kelyhet, de akkor már késő, Desdemona lenyelte a „varázsszert”. A mesés történeteivel a lány fejét könnyedén elcsavaró Othello határozottan tépi el a nemrég még fontos köteléket: az apa és lánya közötti ajtóból hirtelen áthatolhatatlan fal emelkedik.

S Othello magyarázatra nem szoruló bűvereje a tolvábbiakban sem apad. Desdemona megrendítő ragaszkodással, őrjöngő szerelemmel rajongja körül az őt magától folyton ellökő, szigorú tartózkodásával a lányt ingerlő és felbőszítő férfit. A két magatartás egymást gerjeszti: minél odaadóbb a nő, a férfi annál nagyobb hévvel utasítja vissza. A szélsőségekben gondolkodó, romantikus Othello mindvégig világosan érzékelteti, hogy szerelem és halál elválaszthatatlanok.

Eglė Špokaitė
(Desdemona)

Többször a mindent elnyelő hullámokkal fenyegeti Desdemonát, aki ilyenkor egyszerre féli és imádja Othellót. És bár Desdemona azt is látja, vagy talán csak érzi, hogy Cassiónak a kegyeibe való visszafogadásához nem fűlik Othello foga, ő mégis makacsul ragaszkodik ehhez. A rajongó lány más férfiakkal szembeni kacérsága, kihívó érzékisége ösztönös létezés, nem pedig tanult romlottság. Könnyű elképzelni, hogy az élet habzsolására igen, ám finom rezdüléseire kevésbé fogékony Cassio (Kęstutis Jakštas) valóban többet akarna tőle egyszerű segítségnél, azonban kétség sem fér hozzá, hogy Desdemona nem hajlana erre.

A kevés híján négy és fél órán át a nézőtér felé áradó tökéletes színpadi varázslatnak csupán e három ember viszonya a tárgya. Nekrošius szikár, egész felvonásokat elhagyó szövegváltozata már-már szentimentális tűzzel kizárólag a szerelemre és a féltékenységre összpontosít. Csupán két olyan jelenet van, amelynek a szövege szinte változatlanul elhangzik az előadásban. Az Othello lappangó gyanúját bizonyossággá érlelő III. felvonás 3. színe, illetve a főszereplők halálát hordozó V. felvonás 2. színe (az előbbi a háromrészes előadásban két részbe is átnyúlik, az utóbbi, egyébként viszonylag rövid jelenet pedig közel egyórára növekszik).

Nekrošius habozás nélkül teszi zárójelbe a kimerítően taglalt társadalmi és politikai hátteret, a kicsinyes hatalmi játszmákat, a féligformán takargatott rasszizmust. Férfi és nő kapcsolatát mutatja meg három, más-más élességű szűrőn át. Desdemona és Othello részletesen elemzett héjánásza mellett pontos benyomásokat szerzünk a kétszínű férjéért vakon lelkesedő, szeleburdi Emília (Margarita Žiemelytė) és Jago egyoldalú, valamint a hétköznapi szépségét megjelenítő Bianca (Edita Zizaitė) és Cassio együgyű szerelméről is.

A nagy, világokat építő és elsöprő szerelem azonban egyértelműen és kizárólag Othellóé és Desdemonáé. Bár végletesen és végzetesen különböznek egy-

Koncz Zsuzsa felvételei

Margarita Žiemelytė (Emília)
és Vladas Bagdonas (Othello)

újra meg újra. Desdemona halála megkoronázza ezeket a jeleneteket: a férfi és a nő harsogó, dallamos élőzenére, Faustas Latėnas romantikus, Tomas Kizelis zongorázta muzsikájára járt gyönyörűséges haláltáncban búcsúzik egymástól.

Az expresszív képekben fogalmazó Nekrošius módszerének és az előadás hatásmechanizmusának lényege, hogy a hajszálpontosan meghatározott történetvázlat jelentékeny hézagait aprólékos munkával töltik fel az elsőrangú színészek. A kimerítő részletgazdagsággal, elmélyült figyelemmel lebonyolított némajátékok háttérteret teremtenek a magánéleti történésekhez. A rendező megindítóan egyszerű, sokértelmű eszköztárat használ a monumentális előadásban, miközben rengeteget bíz a nézői tekintetre és fantáziára. Szimbolikus varázstárgyait sosem fokozza le egyértelmű megfeleltetésekkel. A konkrét kellékek elvont jelentései szelíden olvadnak egymásba: a néző asszociációs képességére és megérzéseiire támaszkodó, a képzeletet elszabadító metódust élünk meg.

Ott van például a teknő. Fatörzsből, kézzel vájít, különböző méretű fa-teknők ezek, melyekben szükség esetén tüzet lehet gyújtani, máskor szauna épül belőlük, de természetesen utalnak a nőiségre, a szerelemre, bölcsőként a születésre, a termékenységre, a megtisztulásra is. Máskor

mástól, egymást nem kímélő összecsapásaik után mégis magától értetődő természetességgel fornak össze

a durva kötéllel egymáshoz bogozott, kivájt fadarabokat Othello flottaként húzza körbe a színen: emberfeletti ereje, dicsőséges hatalma nagyszerű és pontos képbe sűrűsödik.

Hasonlóan izgalmas a tenger állandó és hangsúlyos jelenléte az előadásban. Nemcsak Jago fogva-cogós didergéséből gondolom, hogy nem Ciprus partjainál járunk, hanem attól jóval északabbra. Ez az Othello egyszerűen nem illene a balzsamos Mediterráneumba. A mór csökönyös, többször visszatérő futása az elvadult tengerpart és a család civilizáció között ketrecbe zárt állatot, döntésképtelen férfit mutat. A haragos tengeren hánykolódó csöppnyi hajó pedig újabb évezredes jelkép: mi mutatná jobban az ember természetnek való kiszolgáltatottságát, kozmikus magányát és tehetlenségét? A belső vihar (mint a *Learben*) a világrendet fenyegető természeti csapássá erősödik a színpadon.

Nekrošius világjáró előadásában jelentéktelen kavicsokból épül a szerelem grandiózus emlékműve. A komplex költői képekben megfogalmazott világlátást lehetetlen, s alighanem felesleges is lefordítani. Dadogó szavaink megpróbálhatnak nyomába eredni, de az eredmény erősen kétséges. Mint mindig, ha a fenségességgel találkozunk.

WILLIAM SHAKESPEARE:
OTHELLO
(a litván Meno Fortas
vendéjátéka Gyulán,
a III. Shakespeare-
fesztiválon)

Díszlet és jelmez: Nadežda Gul-tiajeva. **Zene:** Faustas Latėnas. **Fény:** Audrius Jankauskas. **Rendező:** Eimuntas Nekrošius. **Szereplők:** Vladas Bagdonas, Eglė Špokaitė, Rolandas Kazlas, Margarita Žiemelytė, Kęstutis Jakšta, Salvijus Trepulis, Povilas Budrys, Edita Zizaitė, Tomas Kizelis, Viktoras Baublys, Jonas Baublys.